

למסכת כלים

(לדרכו באגדה)

א

דברי העיון והחקר ביצירתו של ש"י עגנון אינם מועטים, והביבליוגרפיה (ש. שונמי וג. אלקושי), שאינה אלא מבחר-דברים, ונוספו עליה בינתיים ערכים חדשים, תוכיח, אין צריך לומר, כי מעריכיו, אם כולם אם רובם ככולם, מטעמים את ענין לשונו וסגנונו המיוחדים במינם, שהם כלי-מקוריותו וייחודו. אבל אם נבקש עבודות ממש, שאינן מסתפקות באמירה כוללת של הערכה סללת, נצא בפחי-נפש, כי מחקרים כאלה כמותם כאין. לכאורה עשויה האלכימיה הזאת למשוך דעתם של בוחנים ובודקים. ולא היא. באמת, חקר-ייחודם של לשונות סופרינו בדורות אחרונים כמעט כולו בגדר-תעודה, והיא במזל-מנגינת-העתידות. זולת לשונו של ח. נ. ביאליק, שניתנה עליה יגיעת-חוקרים, הרי שאר ספרותנו לא נגעו בה, מבחינה זו, יתד-חורש ואת-חופר.

ב

אפילו בעיות שצווחו דרשונו, לא נמצא להן דורש ושורר. הנה כתב א. מ. ליפשיץ, במונוגרפיה הנודעת שלו על עגנון, לאמור: „הוא למד לדבר בלשון דור שלשום. המליצה המיוחדת של סיפורי-מעשיות וספרי-דרוש, של אגרות-שלומים ודברי-תחינות, של ספרי-תולדות ומגילות-גזירות, של פנקסאות וספרי-מנהגים, נתנה את זכרי-הלשון והסממנים לסגנון זה, שהוא עברי ועממי מתחילתו. ושעבריותו היא עממיותו“ (כתבים, כרך ב', עמ' ר"כ). מאז נכתבו דברים אלה נתרחבו ונתעמקו המקורים, שלשונו של המספר ניזונית מהם, על דרך השליטה הריבונית בהם, או כדרך אמירתו הבדוחה שלו עצמו: בינתיים למדנו קצת לשון-קודש. אבל קשה לומר, כי אפילו תחנה אחת מתחנותיו הראשונות במסע-לשונו כבר שימשה מצע-של-חקר ואפילו כראשית גישוש לו. ולא עוד גם כשהושטה בעייה בקנה, לא נמצא שיתעורר על טירחה של ממש. הרי המשך הציטאטה במונוגרפיה הנזכרת: „ביחוד גדלה עליו באותה תקופה השפעת הסגנון של האנונימוס הגדול ב„חמדת ימים“, שנסך עליו מרוחו ולשונו. עדיין לא ראו אצלנו את כל כוח לשונו של זה

הקוסם הגדול במלים, שכל תפארת מליצתו, ויקר רמזי לשונו הקורנים סמליות נגלו לפני עגנון, ויש אשר הודבק ברוחו ויהי הוא בעל „החמדת“ וקרא לעצמו: „חמדת“ והוא היה הגיבור בכמה מסיפוריו שראו אור ו שלא ראו אור — — (שם).

זה מקרוב נתפרסם מחקרו של אברהם יערי „תעלומת ספר, ספר חמדת ימים, מי חיברו ומה היתה מידת השפעתו“, ועיקר מגמתו הוכחה, מתוך בדיקה מפורטת, כי המחבר של הספר הוא, מעידית הספרים בדורות אחרונים, הוא המקובל ר' בנימין הלוי. אפשר ומחקרו יעורר תשומת לב מחודשת על „חמדת ימים“, לא בלבד מצד זיהוי מחברו, אלא גם מצד תכנון ולשונו של הספר גופו. ובכלל ההתענינות הזאת שיובדק במפורט גם ענין הויקה וההשפעה על לשונו וסגנונו של ש"י עגנון.

ומשמענו שתי ציטטות מתוך המונוגרפיה הנזכרת, נשמע גם ציטאטה שלישית, והיא הערה חשובה ביותר ללשונו של המספר: „יש לפעמים להרגיש ברית מוס של מליצה ופסוק שאין מהם מלה במשפטי, בלתי אם הקצב לבדו“ (שם, עמ' רכ"א). לאמור, חקר לשונו של עגנון אי אפשר לו שיסתפק בכתובים ורישומי-ממרות המשוקעים, על דרך השינוי והגלגול, בכתביו, שכן הצד השונה שבינו ובין סופרים אחרים, המתפרנסים גם הם ממעיני-דורות, במה שאין הוא קונה לעצמו מליצה, אם בדפוטה אם בשינויה, אלא קונה חטיבה שלימה, לא על מלותיה וסדר מלותיה, אלא על חיתוכה ורוח-חיתוכה. לצערנו לא הביא בעל המונוגרפיה כל דוגמה לדבריו, ושעל-כן נשתדל להביא בזה דוגמה כזאת: בסיפורו „עפר ארץ ישראל“ נשמע מפי המספר, שידד לבקר את קרוביו ולהשתטח על קבריו אבותיו ונזדמן לו שם שומר-הקברים ונכנס עמו לכלל-שיחה וסיפר לו דברים הרבה מעניני-ארץ-ישראל, ושמע אותו שומר-קברים וחשש, שמא המספר יפסיק באמצע:

באמת לא אמרתי להפסיק, שהרי מה חביב עלינו משיחה של ארץ ישראל, אלא שאנחה נתעקרה מתוך לבו של זה והפסקתי. אמרתי לו למה אתה מתאנח אם משום טובה שלא ראית? לא כל אדם זוכה לכך, ואם משום בניך שנלקחו לצבא, הרי יחזור בקרוב. אמר לי על אותו אדם שלא זכה לעלות לארץ ישראל אני מצטער. אמרתי לו על זה ודאי יש לך להצטער ונתאנחני שנינו.

אם נאמר לבדוק את הקטע הקטן הזה מצד מקורותיה, נשגה הרבה, אם נפליג לבדיקה של אמירה ואמירה, שכן עיקרו בשמירת הרייתמוס של אגדת חז"ל (ברכות ה' ע"ב) שכך לשונה:

ר' אליעזר חלש על לגביה רבי יוחנן: הוא דהוה קא בני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזייה דהוה קא בכי ר' אליעזר א"ל אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות ואי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר א"ל להאי שופרא דכלי בעפרא קא בכינא אמר ליה על דא ודאי קא בכית ובכו תרוייהו. כדי לסיים את עיונו, דין שננסה בניסוחה העברי של הפסיקה כולה: כשחלה ר' אליעזר בא אצלו רבי יוחנן, ראה שהוא ישן בבית אפל, חשף את זרועו נפל אור, בכה ר' אליעזר, אמר לו: על שום מה אתה בוכה, אם משום תורה שלא למדת כנפשך, שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים, ואם משום מזונות, לא כל אדם זוכה לשני שולחנות, אם משום בנים, זו השן של הבן העשירי, אמר לו: לאותו היום הכלה בעפר אני בוכה, אמר לו: על זה ודאי יש לך לבכות, ובכו שניהם. ועתה מתבקש הקורא לחזור ולקרוא את הפסיקה של "עפר ארץ ישראל" והרייתמוס יתנגן לו מאלין¹.

[י"ח אייר תשי"ד]

1 המספר קבע גם נוסח עברי מדויק של אותה מימרה, וכן: "לאחר שסיפרתי לו [לרודי ר' עזריאל יעקב] מקצת מאורעותי, אמרתי לו, עכשיו שפרעו האיבים בביתי בארץ-ישראל לאחר השריפה שנשרף ביתי בחוצה לארץ לא נשתייר כיד מירושת אבותי, לא ספר ולא כלי ולא שום חפץ מחפצי אבותי. ענה דודי ואמר לי: על זה ודאי יש לך לבכות" (קורות בתינו, לוח הארץ תש"ח). הרצה להקביל שימוש אורגאני, כדרך שניתן לפנינו לשימוש מיכני יותר, יבדוק בשירו של יל"ג: "על דא קא בכינא" שנאמר בתהילתו: "כי ראו מליץ לישראל, כי גואלו חי הוא / על דא ודאי קא בכית / ובכו תרוייהו, ובהמשכו: אלמלא בא אלא בשביל דבר זה די הוא / על דא ודאי קא בכית! — ובכו תרוייהו ובסוף: רק, השחר" פריש אור על אביוניהו / על דא ודאי קא בכית — ובכו תרוייהו, ושימוש מבודח ביותר ראה ד. פרישמן בענין גהרס האופטמן: "ואולם מיד כשהוא עושה מעשה חנוך או אלהו והוא עולה השמימה בסערה — חבל על האי שופרא דבלי ברקיעא".